

רשימות חוברת ח

בס"ד.

פתח דבר

בקשר עם ב' אייר, יום סיום אמירת קדיש בהסתלקות כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ, הננו מוציאים לאור חוברת שמינית מרשימות כ"ק אדמו"ר הכ"מ שרשם לעצמו — המשך ה"יומן" — מיום כ"ז ניסן עד י"א סיון תרצ"א (וכאן מסתיימת רשימת היומן משנת תרצ"א הנמצא לע"ע אצלינו).

יש לציין שברשימות היומן שבחוברת זו ישנם כו"כ ענינים אודות כ"ק אדמו"ר מהר"ש, אשר, יום סיום אמירת הקדיש חל ביום הולדתו, ב' אייר.

*

כבחוברות הקודמות — ציוני המראי-מקומות והערות-הפיענוח הם מהמו"ל, ועל אחריותם הבלעדית.

*

התודה והברכה ל"ועד אגודת חסידי חב"ד העולמי" שהואילו ונתנו העתקה מרשימות אלה על מנת לזכות בהם את הרבים.

*

ונחתום בדברי הרב, כ"ק אדמו"ר, במכתבו לקראת סיום אמירת קדיש בהסתלקות כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, וז"ל:

"כל אחד מהמקושרים אל כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ עליו להוסיף עתה אומץ בחיזוק ההתקשרות שלו, לעשות חשבון בנפשו, ואליבי דנפשי, מה עשה בזה במשך יא חדשים אלו, למלאות את החסר, וע"י האופנים שהורה נשיאנו, הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ — להתקשר ביתר שאת וביתר עז אתו עמו כלומר אליו, למען אשר גם הוא יתעלה בעלייתו.

והמקדש עצמו מעט למטה — מקדשין אותו הרבה מלמעלה", עכלה"ק.

ויה"ר שהחלטה להוסיף אומץ בחיזוק ההתקשרות תמהר ותזרז ותביא תיכף ומיד קיום היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", ומלכנו נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

מערכת „אוצר החסידים"

ב' אייר, ה'תשנ"ה

ברוקלין, נ.י.

כ"ז ניסן — ט' אייר, רצ"א. ריגא.

אדה"ז למד את ר' אברהם בעל מגי' קריאה בתורה ודקדוק. לאיש א' העמדת הסכין. את רב"ש נ"ע¹ — קריאת התורה, והוא אז כבן ז"כבן ח', והי' קורא רבשנ"ע כשנה לפני ההסתלקות (בשעת ההסתלקות הי' בן ח' וחצי, ט² — [איני זוכר ברור. הכותב]) במנינו של אדה"ז, בש"ק מנחה וביום ב' והי' ³. כן למד אותו אדה"ז קריאת כתובים ג"כ.

גם מהרשנ"ע⁴ ידע קריאת כתובים. פעם אמר פסוק בתהלים עם הטעמים, און האט זיך געהאלטען דערנאך א פערטעל שעה פארן הארצען⁵. רז"א⁶ לא יכול ללמוד קריאה זו.

אדה"ז הי' קורא בעצמו בתורה בש"ק וביו"ט⁷. והי' עומד מצד הימני, וטליתו על פניו, עד למטה מעיניו, אלא בשעה שנגש העולה לתורה, הי' מגבי' עיניו ומביט בו⁸.

כשהייתי בווארמס⁹ ראיתי שם ס"ת שקבלה בידם שכתבה מהר"ם

(1) ר' ברוך שלום — בנו בכורו של הצמח-צדק (וראה גם סה"ש תרצ"ו ע' 54. תרח"ץ ע' 253. תש"א ע' 28. תש"ג ע' 88*. תש"ד ע' 25. ע' 136).

(2) ולקמן ע' 18: בערך ט' שנים.

— להעיר, שברשימת מאמרי אדמו"ר מהוריי"צ (ע' 8) מציין רבינו (מרשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר) ל"דרוש אדה"ז, א' ערב חנוכה תקס"ו, בסעודת מצות פדיון הבן של רב"ש נ"ע" (נדפס במאמרי אדה"ז תקס"ו ע' צח ואילך). ועפ"ז, בעת ההסתלקות אדה"ז (כ"ד טבת תקע"ג) הי' הרב"ש בן שבע, וקרא בתורה (כשנה לפני ההסתלקות) בהיותו כבן שש.

(3) שקו"ט בנוגע לקרה"ת ברבים ע"י קטן (אף שאדה"ז פוסק בשו"ע (או"ח סרפ"ב ס"ה) ש"אין הקטן יכול להיות מקרא .. שהוא יקרא בקול רם בס"ת .. וכל הצבור יוצאים י"ח בשמיעה ממנו") — ראה יגדיל תורה חוברת ח' ע' טו ואילך. חוברת מט ע' שס ואילך.

(4) אדמו"ר מהר"ש נ"ע (וראה גם סה"ש תרח"ץ, תש"א ותש"ד שם — שלימדו הרב"ש כפי שקיבל מאדה"ז).

(5) ובסה"ש תש"א שם, שאדמו"ר מהר"ש, אף שהיתה לו נשימה ארוכה ביותר — הדרושה לטעמי הכתובים — מ"מ, "האט ער זיך באדארפט האלטן ביים הארץ" בסיום פרשה בכתובים.

(6) ר' שניאור זלמן אהרן — בנו הגדול של אדמו"ר מהר"ש. וראה גם סה"ש תרצ"ו ותש"א שם (ובתש"א שם, שהרו"א הי' צריך להפסיק באמצע פסוק).

(7) ראה גם שו"ת הצ"צ או"ח סל"ה ס"ז (מז, ריש ע"ד). סה"ש תרצ"ו שם. "היום יום יז אלול (מ"רשימותי אלול צד").

(8) ראה גם סה"ש תש"ד ע' 25 — בנוגע להנהגת הצ"צ — שכאשר הביט על העולה לתורה הי' נופל עליו פחד גדול כו'.

(9) "בשנת תרס"ז" ("היום יום" שבעה ערה 14).

מרוטנברק. וכידוע שלא רצה שיפדוהו בדמים מרובים, ואמר להשר שיביאו לו יריעות לכתיבת ס"ת, והשר ימכרה. ויכתוב את הס"ת. כשבא ליתנה, לא יכול השומר בשו"א¹⁰ לקחתה. וע"פ הצעת מהר"ם, הניחה מהר"ם בארגז שהביאו לו, וילך מהר"ם אל שפת הנהר (או הים) ויניח הארגז בנהר, ויחזור לביהא"ס¹¹. הארגז צף עד לעיר ווארמס, ושם נתקרב לשפת הנהר. כשיצאו אנשים לשפת הנהר וחפצו לקחתו, נתרחק לאמצע הנהר. ויצא ההגמון עם צלמיו וכו', ויתכסה הארגז תחת המים. ויגזרו קהלת היהודים ת"צ¹² וכו', ואז נתקרב הארגז ויקחו את הס"ת. את הארגז לקח לו ההגמון במתנה, והי' יוצא עמו במלחמה ומצליח.

ניכר בכתיבתה — שאינו סופר אומן. הרבה אותיות מלופפות¹³. ופצוע דכא ב"אלף", כהוראת אדה"ז¹⁴.

וכן היא כתובה גם בס"ת בפראג, שקבלה בידם שהגי' עזרא הסופר. כי המהר"ל כותב שבימיו זכתה פראג שהביאו לשם ס"ת, שעפ"י הקבלה הגי' עזרא הסופר, וע"פ קבלה זו הי' ס"ת זו עצמה שראתי¹⁵. קורין בה בשמח"ת ובלא ברכה, לא תחלה ולא בסוף, אחרי מעשה שקרה זה רבות בשנים. וגוללין אותה תמיד על פרשת שמע. השמש ירא לקחתה מן הארון, ולקחתי אנכי. מצאתי דכא באלף. באיזהו מקומן אותיות מלופפות.

במגלה כתי"ק של מהרשנ"ע י' בני המן אינם בעמוד לבדן¹⁶.

(10) = בשום אופן.

(11) = לבית-האסורים.

(12) = תענית-צבור.

(13) ראה רמב"ם הל' ס"ת פ"ז ה"ח. שו"ת חת"ס יו"ד טרס"ה.

(14) הוראת אדה"ז, והעדות ע"ד ב' ספרי התורה שבוארמס ובפראג — העתיקן רבינו ב"היום יום" ז' אלול, מ"רשימותי אייר רצ"א (וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' תעח. ח"ט ע' תיט). ומוסיף שם: "ועיין בשארית יהודא (יו"ד סי' ט"ז) ודברי נחמי' (יו"ד סי' כ"ב). ובס' משנת אברהם (סי' לב) מציין כמה ספרים הדנים בזה". עכ"ל.

וראה גם מכתבי רבינו בענין זה, ומהם: אגרות-קודש ח"ד ע' קסח, ובהנסמן שם (וראה גם ח"ט ע' קפט — על אלה ששינו במזיד מאלף לה"א).

(15) "כשהייתי בפראג בשנת תרס"ח" ("היום יום" שם).

(16) נעתק ב"דיני ומנהגי פורים" — בעריכת רבינו (נדפסו בסה"מ תשי"א ע' 198, ומשמם בספר המנהגים ע' 73). ובהערות רבינו שם: "פאקסימיליא מעמוד זה בספר התולדות — אדמו"ר מהר"ש* ע' 21. וראה שו"ע או"ח סי' תרצא ס"ד ובבאה"ט ושע"ת וש"נ. שדי חמד אסיפת דינים סוף מערכת פורים". עכ"ל.

(* בעריכת רבינו (קה"ת תש"ז). — ולאח"ז נדפסה הפאקסימיליא גם באגרות-קודש אדמו"ר מהר"ש ע' קמ.

ע"ד שתית מים ממעיני הרפואה אם לברך ע"ז¹⁷. יש ברכה ותפלה. ברכה היא ברוך, תפלה — היא יה"ר. וקודם השתי' רק יאמר: יה"ר שיהי' לרפואה¹⁸. כן הורה הצ"צ למהרשנ"ע הלכה למעשה. ואמר שיכון מקודם כמו לברכה: ינקה ידיו וכו'¹⁹. ויש ע"ז ראי' משני מקומות בש"ס. (מק"א) שא"צ לברך, (מק"ב) שיה"ר נחשב לברכה²⁰ (?). הכותב).

[ר"ח מבריסק הי' מספר מעשיות מצדיקים. הי' איש חכם מאד. ספר בשעת האסיפה בפ"ב ע"ד צענו לרבנים²¹: זהו דבר ידוע ששמיעת "כתר" מרל"י מבארדיצ'עב בימים הנוראים הי' פוקד עקרות. ויש לזה מקור בש"ס. והתחיל להציע הראי', והיו שם רמ"מ חן ורי"י ראפלאוויץ נ"י²² ונתפלאו במאד מאד].

פעם אמר אדנ"ע לקאפעל זעליקסאהן²³ במעמד מו"ח אד"ש, במענה על דבריו של ק"ז שאמר שאומרים "נְהִי": קאפעל, קאפעל, אָן אַ קעפּעל! איך אינך זוכר שאמר לנו אאמו"ר (מהרשנ"ע), שאומרים "נְהִי" או "נְהִי"²⁴. "נְהִי" זאָגט אַ מתנגד, מֵת־נְגִיד.

17) ראה הנסמן בזה באנציק' תלמודית ערך ברכות הנהנין (ע' שלב-ג). — וראה אגרות-קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ס"ע רפז: "בענין הברכה על המים דכאן (המים המרפאים שבקארילסבאד) א' בגמ' רפואות הן כי מן השמים הן כו", עיי"ש.

18) כלומר: כיון ששתיית המים אינה לצמאו, אלא כדי שהמים יפעלו הרפואה, לכן, לא שייך על זה ברכה שהיא הודאה על ההנאה שבדבר (כבשותה לצמאו), כי אם תפלה בשביל לפעול הדבר — "יהי רצון". ולכן אין לברך, אלא רק לומר "יהי' לרפואה".

19) ראה שו"ע אדה"ז או"ח ס"ד במהדו"ב.

20) ובהתאם לכך הורה הצ"צ לומר רק יה"ר, ולא ברכה (כי במקום א' איתא שאין צריך לברך), ואעפ"כ, יכין מקודם כמו לברכה (כי במקום ב' איתא שיה"ר נחשב לברכה). — בנוגע לציון ב' המקומות בש"ס, מציין רבינו — הכותב — סימן שאלה.

21) חיוב תעודת השכלה מינימלית ("צענו") למועמדים חדשים לרבנים — נושא שאודותיו דנו ב"ועידת הרבנים בפטרבורג" (ד' אדר-שני — ו' ניסן עת"ר) — ראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב ח"ג ע' נת. וש"נ. ובארוכה ב"מבוא" לאגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"א ע' 35 ואילך.

22) הרב ר' מנחם מענדל חן מניעזין, והרב ר' יצחק יואל שי' ראפאלאוויץ מקרעמענטשו, שהשתתפו באסיפה הנ"ל — ראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהרש"ב ח"ב ע' תקז (וראה גם שם ע' תיז).

23) החסיד ר' יעקב קאפיל זעליגסאָהן שהי' החוזר בשנת תרנ"ב-תרנ"ג (ראה סה"ש תרפ"א ע' 17).

24) ראה גם סה"ש תורת-שלום (ובהערות רבינו) ע' 156 שצ"ל "נְהִי", נו"ן בחיריק (ובע' 12: "נְהִי", נו"ן בסגול), ולא "נְהִי", נו"ן בפתח. — ומוסיף שם, שזהו מהענינים שאינו יודע טעם הדבר. סה"ש תרצ"ט ע' 301.

... לכל דבר צ"ל כלי — בשיחה ע"ד פרנסה — וכידוע דאדה"ז שלח לחולה חצי כוס מים ופרוסת שמורה²⁵.

כשב' פרשיות מחוברות היו אומרים — בינם לבין עצמם — ב' ההפטרות, וכן אם הי' שבת ור"ח וכה"ג — אחרי קריאת שמו"ת ב' הפרשיות²⁶. כן למדו אותי.

יום ב' י' אייר רצ"א. ריגא.

רק במקום אחד מצאתי שכתב מהרשנ"ע על גליון כ"ק של הצ"צ הג'²⁷ קצרה, לשון הע"ח עם איזה אותיות, וג"ז תימה בעיני. משא"כ כ"ק של הצ"צ שהיו בקאפוסט נמצא הג' — על הגליון — של המג"א²⁸. וכן מפאת ההתרשלות נאבדו ונשרפו הרבה כת"י, ומהם אחדים כ"ק של הצ"צ אצל מהרי"ן²⁹.

מהצ"צ נמצא שהציב סמנים על הכ"ק של אדהאמ"צ, או אותיות (לסמן מקום ההג' שלו, או הקצורים). באיזהו מקומן, על הגליון, הג'. אבל ע"פ הרוב גם בלא סמנים. אלא שמציין "עמוד... שיטה... (ומציינים המלה שבהתחלת העמוד או השיטה. וכן ראיתי גם אצל מהרשנ"ע ואדנ"ע שמציינים כן לכתבים שלהם גופא ג"כ. הכותב), אף שלא הי' כ"כ חסיד'ג לאדהאמ"צ³⁰. בתחלה הי' יותר... לאדהאמ"צ, אבל כשהתחיל לומר מאמרים הארוכים, הי' גם פעמים שלא הי' בשעת אמירת הדא"ח³¹.

משנת תקס"ו ואילך, הי' אדה"ז אומר דא"ח ברבים, פעמיים בחודש. שבת מברכין ועוד פעם. אם הי' שבת ר"ח לא הי' אומר.

(25) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות תש"י ע' 55. וש"נ.

(26) ראה גם "היום יום" ל' סיון. ספר המנהגים ע' 25.

(27) = הגהה. — וממשיך, שגם זה שבמקום אחד (עכ"פ) כתב אדמו"ר מהר"ש הגהה (אפילו קצרה) על גליון הכ"ק של הצ"צ, הוא דבר תמוה (משא"כ בנוגע להמגן אבות, שכתב הגהות על גליון הכ"ק של הצ"צ, כדלקמן).

(28) = המגן אבות. — כ"ק אדמו"ר הר' שלמה זלמן בן כ"ק אדמו"ר מהרי"ל בן כ"ק אדמו"ר הצ"צ, בעמח"ס מגן אבות עה"ת.

(29) כ"ק אדמו"ר הר' ישראל נח בן כ"ק אדמו"ר הצ"צ — ראה אודותו ברשימת המאסר (סה"ש תרפ"ז ע' 255. וש"נ).

(30) ואעפ"כ הקפיד שלא לכתוב הגהותיו על גליון הכת"ק של אדמו"ר האמצעי.

(31) ראה גם לקמן בפנים (ע' 7).

משנת תקס"ט, לא הי' אדה"ז מקבל אנשים השואלים³² (כ"א אלו השואלים יחידות גשמיות, פרנסה עצה וכיו"ב, או עניני העיר וכו'), והי' שולחם אל אדהא"מ באמרו: "גייט צו מיין רביין". והי' נכנס אדהאמ"צ אל אדה"ז מקודם, ובא אח"כ מוסמך, ועונה על היחידות של עניני עבודה, השכלה. כשהיו מבקשים ברכה הי' נכנס אל אדה"ז על איש פרטי זה בפרט, ובא ועונה. פעם כשבא אליו איש אחד, והתחיל להכין ליחידות, ענה: צו וועמען דו ביזט געקומען, איז ניטא אין דער היים³³. ורק חזר אתו דא"ח ששמעו, אבל לא קבל היחידות.

וברצון אדה"ז, הי' אדהאמ"צ אומר דא"ח ברבים³⁴, מאמריו של אדה"ז בהוספת אותיות, או גם ענינים, אלא שהי' אומר לא בזמן אמירת אדה"ז. היו גם ש"ק כאלו ששניהם אמרו, לא בב"א³⁵ וכו"ל. לפעמים חזר המאמר שאמר אדה"ז, ולפעמים מאמר אחר. אירע ג"כ, שאדה"ז שמע אמירת אדהאמ"צ, ופשיטא שהרבה מהחסידים שספרו לאדה"ז המאמר שאמר אדהאמ"צ. ונפלא הוא מסירת ונתינת כחות מאדה"ז לאדאמ"צ, עוד בחייו.

בתחלה הי' אומר אדהאמ"צ מא' קצרים, אף שהי' כותב בארוכה, ואח"כ התחיל גם לאמר בארוכה. ואז אירע שהצ"צ לא בא לשמוע. קרה שאדהאמ"צ אמר דא"ח ג"פ בשבת אחת³⁶, או שהודיע פתאום שבשעה ד' לפנות בוקר יאמר דא"ח, ואז לא הי' שייך שיהי' הצ"צ, כי לא הי' מתאים לסדרו שלו.

רח"א³⁷ אחי אדהאמ"צ איז געווען אַ בעה"ב. זייער אַ קלוגער, אַ שיינער. און האָט גאַרניט גערעדט. געדאווענט און געלעֶרנט. הי' שומע דא"ח מאדהאמ"צ. מופתים פלעגט דער מיטעלער רבי, צו עם אָפשיקען אַן עצה, רפואה סגולה וכו'³⁸. כשהיו באים אל רח"א הי' אומר: "אָזוי

(32) יחידות של עניני עבודה, השכלה (כדלקמן בפנים).

(33) נתבאר בשיחת ש"פ בהו"ב תשי"ג.

(34) ראה גם מכתב מהרי"ל מיאנאוויטש — נדפס בבית רבי ח"ב פ"ב.

(35) לא (אמרו שניהם) בבת אחת, וכו"ל, שהי' אומר לא בזמן אמירת אדה"ז.

(36) להעיר, שגם אצל רבינו קרה שאמר דא"ח ג"פ בשבת (ובהתוועדות) אחת — בש"פ ויצא, יו"ד כסלו (יום הגאולה של אדמו"ר האמצעי) תשכ"ב: מאמר א' — ד"ה והי' זרעך גו', מאמר ב' — ושבתי בשלום גו', ומאמר ג' — פדה בשלום גו' (המאמר הג' הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר בשנת תשנ"ב, ונדפס בסה"מ מלוקט ח"ו ע' לג ואילך).

(37) = ר' חיים אברהם — ראה גם ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (הנ"ל) ע' 6.

(38) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות ח"א ע' 60. ח"ג ע' 95. ועוד.

עַר האַט אָפּ געשיקט צו מיר... הי' לובש השטר־ימיל, כי הי' לבוש כובע עגול, ועונה.

פעם אמר אדהאמ"צ לא"ז³⁹ הרבנית מוסיע (בתו): זאָג עם ... (להצ"צ. הכותב) אַז די מופתים רעכען איך אָפּגעבען דעם יונגערען איידיים (ר' יעקב ישראל⁴⁰. הכותב). ותען: דו קאָנסט געבען, וואָס דו האָסט. וואָס דער זיידע⁴¹ האט עם געגעבען, איז זיינע. ויען אדהאמ"צ: עם איז דאָ כדי חלוקה⁴². (סיום המעשה לא ספר. הכותב).

אצל⁴³ הצ"צ הי' הגביע שעליו קדש אדה"ז בשבת האחרונה בכפר פיענא, ובו גם שיורי היין מהקדוש (כמובן נקדש ונתייבש). והי' מעמידו על השלחן בשעת הסדר בפסח. כן הי' עושה גם מהרשנ"ע, ואח"כ גם אשתו הרבנית רבקה נ"ע. עד שפעם בשגיאה הדיחתו המשרתת. היו זמנים שהצ"צ הי' אומר ביו"ט הלל לפני העמוד⁴⁴, במקום הש"ץ.

יום ה' כ' אייר.

הצ"צ קנה בשביל כל נכדיו זאָצ'עטנע בילעטען⁴⁵ — שמחיר כ"א הי' ת"ק רובל — ובוזה היו נפטרים מעבודת הצבא. רז"א יצא חפשי מפני שהי' בעל בשר, והחזיר כרטיסו, וקבל את הכסף בחזרה. אבל לאדנ"ע לא הועיל⁴⁶.

הצ"צ וכן מהרשנ"ע היו נרשמים בפלך וויטעפסק ודרו בפלך

(39) = לאם זקנתי (של אדמו"ר מהוריי"צ) — הרבנית מוסיע (חי' מושקא), בתו (השלישית) של אדמו"ר האמצעי, אשת הוד כ"ק אדמו"ר בעל הצמח צדק.

(40) הרה"צ הרה"ק ר' יעקב ישראל מטשערקאס, בן הרה"ק ר' מרדכי מטשערנאָביל — בעלה של בתו (הרביעית) הרבנית דבורה לאה.

(41) אדמו"ר הזקן.

(42) כאן הושמטה שורה.

(43) הובא גם בהגדה של פסח עם ליקוטי טעמים, מנהגים וביאורים (בעריכת רבינו) ע' ו

— מ"שיחת י' אייר תרצ"א ו"שיחת חה"פ תש"ב" (סה"ש תש"ב ע' 90).

(44) ראה גם רשימות מיומנו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ (סה"מ ליקוט ח"ב ע' רעט. סה"ש

תורת שלום (בהוצאת תשנ"ג) ע' 260).

(45) = אגרות-חוב ממשלתיות.

(46) לא הועיל הכרטיס — כהמשך הסיפור (לקמן בפנים) שרצו לתפשו ולהכניסו בצבא

וכו'.

מוהילעב. ולוויטעפסק ולגובערנאטאר⁴⁷ שלה יתרון על מוהילוב וגובר' שלה, כי איזה זמן היתה וויטעפסק קניאזשעסטווא⁴⁸ וכו'. ויבקש הגוברנ' של וויטעפסק והוא ממשפחה מיוחסת — ווערעווקין שמו — את רשיון הגובר' של מוהילוב לתפוש את אדנ"ע ולהכניסו בצבא — חפצו מאד בזה שאחד ממשפחת ש"ס⁴⁹ יעבוד בצבא. ויהי' בזה תעמולה גדולה בין בנ"י שיעבדו ג"כ בצבא, ולא יעלימו את בניהם. וגם הבטיחו כמה הנחות שידור בדירתו ולא בקאזארמץ⁵⁰, שיהיו הבגדים בדוקים משעטנו וכו' — ויענו ממוהילוב, שלא יפריעו בעדו, אבל גם לא ישתתף בדבר.

וישלח הגוב' מוויטעפסק ז'שאנדארמ'⁵¹ אחדים, ופקודה בידם להביא את אדנ"ע.

^{3/4} שעה לפני בואם לליובאוויטש קרא מהרשנ"ע את איוואן — הרכב שלו — ויצווהו שיכין הכל לנסיעה, ויסעו במהירות אף שאולי ימותו הסוסים. לראשונה יחנו בהוסין (?) — והיא 35 ווירסט⁵² מליובאוויטש — וזה יסעו במשך שעה וחצי, ואח"כ ב' ווירסט אחרי סמאלענסק, וכל הנסיעה — במשך 4 שעה.

ויושיב את אדנ"ע ואחיו הגדול של ראובן וואַראַבאָיציק⁵³ בפטרבורגער שליטעל⁵⁴ — כי זה הי' בחורף — ויסעו כנ"ל. מאחרי סמולנסק חזר איוואן, בסמולנסק לא התעכב — כי כ"ז צוה עליו מהרשנ"ע — אבל הסוסים מתו בדרך. ומהרשנ"ע נתן לו מתנה עשרה רובל, עבור זה.

מהרשנ"ע צוה לשומרי החצר שלו — כי שני שומרים היו בחצר וב"ש⁵⁵ מבחוץ והלכו עם שעונים — קאנטראָל זייגער⁵⁶ — שכבוא איש

(47) = מושל המחוז.

(48) = נסיכות.

(49) = שניאורסאהן.

(50) = צריף למגורי החיילים.

(51) = שוטרים.

(52) = מדת אורך כק"מ אחד.

(53) אולי הכוונה להחסיד ר' אלי' אָבעלער (וואַראַבאָייטישק), מחסידי הצ"צ ומהר"ש —

ראה אודותו: אגרות-קודש אדמו"ר מהורי"צ ח"ג ס"ע שטו ואילך. לקו"ד ח"א לג, ב. סה"ש

קייץ ה'ש"ת ע' 163 ואילך. תש"ג ע' 111. תש"ה ע' 95.

ראובן וואַראַבאָייטישק — נזכר גם בסה"ש תש"ה ע' 25.

(54) = עגלת חורף.

(55) = וב' שומרים.

(56) = שעון מדויק.

יענו, אשר נצטוו שלא לפתוח השער בלילה עד שעה ו' בבקר. (וגם פקודה היתה בזמן ההוא, אשר בבית אזרח נכבד לדורותיו, אסור לחפש בלילה). וכך הוה.

ויחזור הפקיד עם הז'שאַנדרמים בשעה 9, וימסור להם מהרשנ"ע שאין הוא יכול צונעמען עד שעה 12, ויכנסו אז לחדרו.

ויאמר הפקיד שצריך הוא לעשות בקור. ויענהו מהרשנ"ע: נו, חפש. אני רגיל שאין מחפשים אצלי, אלא שואלים אותי ועושים עפ"י דברי. ויאמר הפקיד האם יודע הוא מי שלחו, ויענהו: אני יודע מי הוא, היודע הוא מי אני? אבל ידע! ואהי' בוויטעפסק ואתראה עמו⁵⁷. ועתה חפש. ויצא מחדרו אל הסוכה.

הגובר' ממוהילוב צריך הי' לנסוע אחרי חדש וחדשים לבקר את פלכו. ובפעם הזה הקדים נסיעתו, ויסור לליובאָוויטש ויספר למהרשנ"ע את אשר בקשו הגוב' מוויטעפסק, ותשובתו וכו'.

מהרשנ"ע נסע לוויטעפסק וילך — וד' ה' מהחסידים (ביניהם גם מחותנו גינזבורג⁵⁸, וישניאָק⁵⁹ ועוד) אל הגובר', לא בביתו, אלא במקום ש"מקבל אנשים". הגוב' קבלו בספ"י⁶⁰. ויאמר לו מהרשנ"ע שמבקשו להסיר הגזירה מעל בנו וכו', ויענה הגוב' שזה תלוי בפ"ב⁶¹, וכי קבל משם פקודה וכו'.

למחרתו בקר הגוב' את מהרשנ"ע, ועוד הפעם דברו עד"ז. ויבקש הגוב' את מהרשנ"ע שיבקרו עוד הפעם, אבל בביתו.

וויערעווקין⁶² הי' נוח לכעוס. וכשבא מהרשנ"ע עתה לביתו ויאמר לו ברור אשר בנו לא יעבוד בצבא, קצף עד מאד והתחיל לדבר קשות.

ויאמר לו מהרשנ"ע: היום ערב הנני נוסע לפ"ב. מחר ערב הנני בא לשם (כמדומה שכן ספר. הכותב). ליום הג' בוקר אהי' במיניסט⁶³

(57) עם שולחו — הגובערנאטאר של וויטעפסק.

(58) "המופל' הגביר המפורסם ו"ח מ"ה אברהם זלמן" (גינזבורג), שבנו, "המופל' האברך מו"ה משה ארי' ליב", נשא את בתו של אדמו"ר מהר"ש, מרת דבורה לאה (ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהר"ש ע' יא — מכתב הזמנה לחתונה).

(59) ר' ישראל וישניאָק, הי' בנקאי ועסקן-ציבורי בוויטעפסק. — נזכר באגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"ד ע' ב (בהערה), ע' לט.

(60) = בסבר פנים יפות.

(61) = בפטרבורג.

(62) שמו של הגובערנאטאר של וויטעפסק (כנ"ל ע' 9).

(63) = במיניסטריום (משרד הממשלה).

ואבטל הגזרה. בא"ל⁶⁴ יתמצו לזה, הרי רק אחת נשאר לי לצאת מהנתינות (פאָדאַנסטווע) ולנסוע עכ"ב לא"י⁶⁵. ולכן אני מבקשך להכין בכל אופן כל הנצרך לזה, גוברנ' פס⁶⁶. אבל אם הדבר תלוי בך, בטל אתה את הגזירה, ואל תכריחני לנסוע, כי במחיר יקר תשלם בעד זה. והנני נותן לך זמן עד צאת המסע. וילך לך⁶⁷. הגובר' ענה בודטע זדאָראָווי⁶⁸. אבל הוא לא ענה.

נסע לפ"ב שהא שם ימים אחדים, הגיש חומר המראה כי בפלכי מוהילוב וויטעפסק אין בני" משתמטים מעבודת הצבא (שזה הי' טענת ווערווקין. כי כ"ז עורר ווערעווקין בהרצאה שלוחה ע"י מוויטעפסק לפ"ב) וכו', ובטל את הגזירה.

בחזרה נסע ג"כ דרך וויטעפסק. אמר שם דא"ח, ובתוך המאמר אמר "החל הנגף" (בכלל הי' אומר פעמים רבות בתוך הדא"ח תיבות שלא הי' להם שייכות אל המאמר⁶⁹) ויסע לליובאָוויטש. ותומ"י חלה ווערעווקין — האָט עֵם צונויפגעדרייט ווי אַ בייגעל, סבל מכאובים גדולים. אשתו שלחה שליח לליובאָוויטש לבקש מחילה, אבל מהרשנ"ע לא קבלו. וכעבור איזה זמן מת ווער' מתוך יסורים גדולים.

עוד פעם הלשינו על אדנ"ע בנוגע לפריזיוו⁷⁰, ואז סו"ס מוכרחים היו להגיש תעודה מג' פרופ' שאינו ראוי לעבודת הצבא⁷¹. אחד מהם הי' בערטענסאָן⁷².

(64) = באם לא.

(65) = עם כל בני ביתי לארץ ישראל. — ראה גם ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (הנ"ל) ע' 78. ספר הזכרונות ח"ג פכ"ג (ע' 190 ואילך).

(66) = דרכון מחוזי.

(67) כ"ה (וילך לך) בכתי"ק, ואולי צ"ל וילך לו.

(68) = היו בריאים (ברכת פרידה).

(69) ראה מכתב רבינו (אגרות קודש ח"ג ריש ע' רמג): "ידוע שאצל הנשיאים ובפרט שמעתי שאצל אדמו"ר מהר"ש נ"ע הנה בעת אמירת המאמר הי' אומר מילות בודדות שהיו שייכים רק לפרטים מן השומעים וכא"א הי' שומע רק השייך אליו. אלא שכ"ק אדנ"ע ביקש את אביו שהוא ישמע גם את כל המילות הנ"ל וניתן לו — כך שמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר צוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ".

(70) = גיוס חובה.

(71) בארכיון ספריית אגודת חסידי חב"ד נמצאת תעודת הפטור של כ"ק אדנ"ע, חתומה בידי יו"ר לשכת הגיוס במחוז וויטבסק, מ-25 ביולי 1879 (י"ז מנ"א תרל"ט), ובה צויין שתאריך ההתייצבות הי' בשנת 1877, אלא שע"פ בדיקת הרופאים אינו מסוגל לשבת בצבא, ולכן ניתן לו פטור תמידי.

(72) ראה גם סה"ש קייץ הי"ש ע' 139.

יש אצלי דא"ח של אדנ"ע כתוב בפ"ב במרתף שבו התחבא אז⁷³. בקיץ שאחרי הסתלקות הצ"צ הביט מהרשנ"ע בחלון. ברחוב עבר אחד מווינדז⁷⁴, ובראותו את מהרשנ"ע, נופף באגרופו למולו. מהרשנ"ע חיך. ויושט האיש ג' אצבעות (א' בין ב'), ויסתכל בו מהרשנ"ע, ותשאר יד האיש כמו שהושיטה, ולא יכול להניעה, ויחלה מאד, וילך הלך ורפה, וימות כעבור ד' חדשים. ולא הועיל כל בקשת מחילה.

למהרשנ"ע הי' מכ' מהממשלה שכל הפוליצי חשאית ושבגלוי תשמע לפקודתו. פעם⁷⁵ נסע דרך דווינסק, והיא אז עיר בצורה⁷⁴, ויתנכלו אליו, ויבקשו את מהרשנ"ע לאמר דא"ח בין רכבת לחברתה בבית התחנות, ויאמר. מרוב העם, או בכונה, נשברו אחדים מהספסלים. ויקראו שוטרי העיר, ויבוא גם מהפקידים, אבל בראותו את מהרשנ"ע — און אז מפלעגט דערזען עם פלעגט מען האָבען אָפּשיין — ויסוג אחור וילך לו. ויבוא הפקיד על המבצר, ולא הפסיק מהרשנ"ע, ורק לקח מכיסו — בדברו את הדא"ח — נייר — מכ' הנ"ל ויראהו. ומיד עשה הפקיד אות הכבוד וילך לו.

פעם⁷⁶ בנסעו מליובאָוויטש נתקבצו האכרים מליובאָוויטש ומהסמוכות על הגשר לקחת מאתו ברכת הפרידה. ויתעכב על הגשר וגם אמר שם דא"ח ברוך תהי' מכל העמי'. והרכבת צריכה היתה לחכות, עד שיבוא. פעם⁷⁷ אחת לא חכו⁷⁸ לבואו, ויסע דרך עיר אחרת במרכבתו, וכעבור שבועות אחדות יצא ראש התחנה בדימוס⁷⁹.

הסדר בליובא' הי' שבחדר החיצון הי' איש מהמשרתים הפשוטים. לפנים הימנו — המשרת ר' לויק (דער מילכיגער)⁸⁰, הי' מעתיק דא"ח

(73) כנראה הכוונה לפעם הב', כשהוכרחו להגיש תעודה מג' פרופסורים, ולצורך זה נסע לפ"ב, מקום מגוריו של הפרופ' בערטענסאן, ובהיותו בפ"ב, התחבא במרתף.

(74) כאן הושטמו תיבות אחדות.

(75) ראה גם סה"ש תש"ה ע' 29. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (הנ"ל) ע' 77 (בשינויים קלים).

(76) ראה גם סה"מ מלוקט ח"ד ע' כו. תורת מנחם — התועדויות תשי"ב ח"א ע' 21. ועוד.

(77) ראה גם שיחות ש"פ מטות תשי"ד. עקב תשט"ז. תולדות תשי"ז.

(78) הממונים על נסיעת הרכבת.

(79) גזר דין ועונש (ראה פי' מ"כ לשמו"ר פ"ב, ב. ועיין בערוך ערך דמס).

(80) ר' לוי יצחק אידלעוויץ, הגבאי ראשון של כ"ק אדמו"ר מהר"ש (ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' מב. לקו"ד ח"א לו, א).

בשביל מהרשנ"ע וכיו"ב, וגם הכניסה לחדר זה, בקושי עלתה. ולפנים הימנו — חדר מהרשנ"ע. ויעמוד פעם ר' מאָניע מאָנעזסאהן⁸¹ בחדר ששם ר"ל, ויקשב אצל הפתח אולי ישמע דבר מה ממהרשנ"ע, שמא יצא מחדרו וכיו"ב. והזמן אחה"צ. ופתאום התחילו עוברים במח' מאורעות שקרו לו עוד בימי בחרותו ואח"כ, ולא יכול לסלק מח' מזה. כעבור איזה זמן יצא מהרשנ"ע מחדרו, ויאמר לרמ"מ, כשמתפללים זכר רב טובך בכונה, אזי במקיף הקרוב הוא פועל שנזכרים כל הנעשה מיום עמדו על דעתו⁸².

פעם אחת טיילו ביחד⁸³ — בחו"ל — ויחשוב רמ"מ שלימים נוראים יהי' בליזבא' ויתעכב שם עד אחרי חה"ס. בלכתם הלאה נפלה לו איזה מח' לא טובה. ויסב מהרשנ"ע פניו אליו ויאמר לו: דו גייסט צו נאָענט צו מיר. ויוסף⁸⁴: בכלל א"צ לקחת נדרים ע"ע ואפילו במח'.

א' כ"ג אייר.

ראיתי פתקא בכתי"ק של הצ"צ⁸⁵ מתחלת "מה שמסר אביגדור" על אדמו"ר שמעורר אף (וחימה) על המלוכה בשמו"ע⁸⁶, אמר אדמו"ר שיכול להכחיש זה, אבל לא חפץ להכחיש מפני שאמרו זה בשם הבעש"ט⁸⁷. ואמר שאף שקורין פא' והוא בל"א בוזינע⁸⁸ וידוע שכל אדם צ"ל בבטול, וכל הגדול יותר מרגיש הביטול יותר⁸⁹, עד שאברהם שהי'

(81) החסיד ר' מנחם מאָניש מאָנעזסאָהן — ראה אודותו אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' קפ. וש"נ.

(82) ראה סה"ש תש"ד ע' 27. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (הנ"ל) ע' 71 (בשינויים קלים). וראה גם רשימת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ (לקו"ד ח"ד תקצד, סע"ב ואילך).

(83) אדמו"ר מהר"ש עם רמ"מ הנ"ל.

(84) גם בנוגע למחשבתו הראשונה, שלימים נוראים יהי' בליזבאוויטש.

(85) אודות כתי"ק זה — ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ב ס"ע שסב ואילך ("הכתי"ק הלזה הוא אוצר בלום בתוכנו .. נכתב בשנות תקס"ח-ט"). לקו"ד ח"א קמו, סע"א ואילך — שלש מעשיות מאת אדה"ז (באגרות-קודש שם הובא סיפור א' שברשימה זו, ובלקו"ד שם — סיפור ג').

(86) באגרות-קודש שם: "בהמלשינות הידועה הלשינו לאמר כי מורנו הבעש"ט נ"ע בעת תפלתו הי' רגיל לומר "אף, אף, אף", ופירש המלשין כי התפלל אשר יוריד השי"ת אף וחרון על הממשה, ואשר ככה נוהג גם רבינו הגדול" (וראה גם בית רבי ח"א פט"ז).

(87) ושם, ש"לא רצה להיות נפרד גם מתנועה אחת של מורנו הבעש"ט נ"ע גם לשעה קלה אף למראית עין".

(88) בבית רבי שם: "בלשון צרפת אפייע הוא קוף (אבעזיאנע) כו".

(89) ראה תניא אגה"ק ס"ב: "כל שהוא קמי' יותר הוא יותר כלא ואין ואפס".

בבטול גדול, אמר⁹⁰ ואנכי עו"א, שהוא דומם. ומשה ואהרן שהיו יותר גדולים, אמרו⁹¹ ונחנו מה. דוד שלא הי' בבטול גדול כ"כ, אמר⁹² ואנכי תולעת וגו'. ואנו שאיננו כ"כ, מתדמין רק כקוף בפני אדם⁹³.

פעם אחת האט זיך אדמו"ר צוגילייגט ואמר חפצתי שעכ"פ דור רביעי לא יצטרכו לבריות וגם זה האב איך נ'ט געפועלט.

כשהי' אדמו"ר אצל מהר"י צייטליש⁹⁴ חפץ לנסותו אם הוא צדיק, ואצל מהרי"צ הי' נער עכו"ם שגדל בביתו ודבר בלשון יהודי ולא הי' ניכר שהוא עכו"ם. וצוהו מהרי"צ שיביא ב' כוסות יין מהקעלער⁹⁵ (כן כתוב בפיתקא. הכותב) לאדמו"ר ולו. ולקח אדמו"ר הכוס ובירך שהנ"ב ושתה. ושאלו מהרי"צ מפני מה בירך שהנ"ב על היין, ויענהו אדמו"ר כי זהו מעד, "כי הנער עכו"ם טעה ולקח" מהחביות מעד⁹⁶. ויאמר מהרי"צ שהוא לא יאונה לצדיק וגו'⁹⁷.

ע"כ תוכן הפתקא.

שבועות ויום טוב⁹⁸. רצ"א ריגא.

יום א'. מעריב — ע"ד הרגיל. בסעודה דבר הרבה, עד 12½. כנראה ניעור כל הלילה⁹⁹. תפלת הבוקר — ע"ד הרגיל. א"א אקדמות¹⁰⁰. נכנס להרבנית הזקנה¹⁰¹ תי' לקדוש. אכל מאכלי חלב. בין מנחה למעריב — דא"ח.

יום ב' ש"ק. ע"ד הרגיל. בין מנחה למעריב (מוצש"ק) — דא"ח.

(90) וירא יח, כז ("ואנכי עפר ואפר").

(91) בשלח טז, ז"ח. — וזהו ("ונחנו מה") ביטול גדול יותר מ"עפר ואפר", שאינם מציאות כלל (גם לא מציאות של דומם, כעפר ואפר).

(92) תהלים כב, ז. — וביטול זה ("תולעת") אינו כמו הביטול דעפר ואפר שהוא דומם, כי אם תולעת, סוג החי.

(93) בבית רבי שם, שהסביר, ש"כשבא בתפלה להתפעלות עצומה ומתיירא מאיזה הרגשה הוא צועק אפייע, שכל עבודתו נחשבת רק כקוף בפני אדם כו".

(94) הגאון ר' יהושע צייטליש משקלאוו (לקו"ד שם).

(95) = מהמרתף.

(96) ובלקו"ד שם מוסיף, שאם הנכרי הי' בהמרתף מתעוררת שאלה על היין!

(97) משלי יב, כא (וראה תוד"ה השתא — גיטין ז, רע"א. וש"נ).

(98) מוצאי חג השבועות, אסרו חג (ראה שו"ע אדה"ז או"ח סתצ"ד ס"ט-כ).

(99) ראה גם לקמן בפנים (ע' 15) בנוגע להנהגת אדנ"ע.

(100) ראה גם "המלך במסיבו" ח"א ע' מז, קעא ואילך. וש"נ.

(101) = אמו, הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה.

כל העת בספ"י יפות.
ימים האחרונים לפני העצרת מייקר הזמן.

לילה הא' הי' אדנ"ע נייער¹⁰². הב' — הי' א ו מ ר: היינט דארף מען ניט אויף זיין (והדגיש מלת "אומר"¹⁰³. הכותב).

הצ"צ¹⁰⁴ הי' "עושה" טיש ביום ב' בקר, והי' נקרא דער "רבנישער" טיש. כל הרבנים היו קרואים, כמוכן גם בניו. גם הצ"צ הי' סועד עמהם. והיו מדברים בנגלה ובדרך שקו"ט. לא הי' מאריך, כ"א כ^{3/4}שעה — נ' מינוט. מהרשנ"ע — הי' עורך רק קדוש¹⁰⁵ בשביל הרבנים. הי' שואלם ע"ד השאלות האירגילות שהיו במשך העת — ג"כ בנגלה. הצ"צ הי' אומר דא"ח ער"ש בבוקר אחר התפלה¹⁰⁶.

ליל א' דשבועות, הרי אף בני הצ"צ בחייו הי' כ"א בחדרו ולא ב"מנינו".

להחתונה אמר אדנ"ע — מהאופרופעניש עד אחר זיה"מ¹⁰⁷ — (איני זוכר אם נ"ב או נ"ז¹⁰⁸, וקרוב לו דאי נ"ז. הכותב) ט"ז פעמים דא"ח. ובקש שישארו, כי חפצו לומר י"ח פעמים, שכן אמר מהרשנ"ע על חתונתו של אדנ"ע¹⁰⁹. פעם במשך האמירה הפסיק ואמר: דער ענין איז

(102) ראה גם סה"ש תורת שלום ע' 3. תש"ב ע' 100.

(103) אולי הכוונה שבליילה הב' הי' רק אומר "היינט דארף מען ניט אויף זיין", אבל למעשה בפועל הי' נייער גם בלילה הב' (ראה גם סה"ש קיץ ה'ש"ת ע' 114).

(104) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ו ס"ע קעא ואילך. סה"ש תרצ"ו ע' 138.

(105) ולא "טיש".

(106) ראה גם אגרות-קודש שם: "הקביעות דחג השבועות .. הי' ביום הראשון ויום השני .. המאמר הראשון אמר ביום ועש"ק בצהריים — כמנהגו בכל ערב חגה"ש" (וראה שיחת יום ב' דחגה"ש תרצ"ז (סה"ש תרצ"ז ע' 243) שכן נהג אדה"ז). — נתבאר בשיחת ערב חגה"ש תשי"ג.

(107) ז' ימי המשתה.

(108) בחתונת אחותו הרבנית חי' מושקא ביו"ד אלול תרנ"ב, או בחתונת בנו כ"ק אדמו"ר

מהוריי"צ ביי"ג אלול תרנ"ז.

(109) ולהעיר מספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (הנ"ל) ע' 72, שמיום האופרופעניש של

אדמו"ר מהורש"ב עד אחרי השבעת ימי המשתה, אמר אדמו"ר מהר"ש ל"ב מאמרים — כמנין ל"ב מבין.

בא מִיר נתעלם געווארין. חכו מעט. ונגש אל השיפלאָד¹¹⁰, לקח הכתב, עיין בו, ואח"כ המשיך האמירה¹¹¹.

נ"ז, וגם לפני החתונה, נ"ח נ"ט וגם מקצת ס', הייתי חוזר הדא"ח, וכל הרוצה ה' נכנס. הייתי נכנס אל אדנ"ע — בעצמי — קלייבען ווערטער, והי' "חוזר" אתי ב' וג' פעמים, פעם קרה שכל הלילה, ובבקר הייתי יודע המאמר.

הצ"צ ה' חוזר לפני מהרשנ"ע — ביום ג' — המאמרים ששמע מאת אדה"ז. ה' אומר לו מתי שמע המאמר מאדה"ז, ומהרשנ"ע ה' עושה הנחות, וכו'.

על באוה"ז יש ג' הנחות מאדהאמ"צ, אחיו ר' משה ור"פ משקלאוו.

מהרשנ"ע¹¹² לא ה' אומר המאמר מקודם לפני בניו וחתנו. לכל היותר עשה כן רק ד"פ. ומהם פעם או ב' שאמר אח"כ מאמר אחר¹¹³.

בספר¹¹⁴ חקירה הנדפס נחסר הרבה מההג'. הצ"צ חברו ביחס עם נסיעותיו לפ"ב שצריך ה' לענות על שאלות ה' שטער¹¹⁵ (?)

הצ"צ אמר על רד"ק¹¹⁶ שמעולם לא ה' אַ אינגעל¹¹⁷.

ר' זלמן ניימאַרק¹¹⁸ — ה' רב בסטאַראָדוב — כשהעלילו על מהרשנ"ע ביחד עם העלילת דם, לקח את כל האשמה ע"ע באמרו: זיינע

(110) = מגירה.

(111) נתבאר בשיחת ש"פ תצא תשי"ד.

(112) ראה גם רשימות יומן ב' (חוברת ה') ע' 24.

(113) כאן הושמטה שורה.

(114) נעתק (בשינויים קלים) ב"היום יום" כח טבת (מ"סיון רצא"). וראה גם "פתח דבר"

שכתב רבינו לספר החקירה (הוצאת קה"ת).

(115) המלומד המשכיל בצלאל שטערן מאדעסא — ראה קונטרס ה"צמח צדק" ותנועת

ה"השכלה" ע' 24 ואילך.

(116) הרה"ח ר' דוד צבי חן. — ראה אודותו רשימות הנ"ל ע' 32 ובהערה 105. וש"נ.

(117) ולהעיר מסה"ש תש"ג ע' 143, שכשהי' הרד"ק בן י"ב שנה אמר לו הצ"צ: פאָלג

מיר ווער אויס אינגל.

(118) הגה"ח ר' משולם זלמן ניימק מ"ץ סטרודוב, וויטעפסק ונעויל. — הבא לקמן —

נעתק (בשינויים קלים) במכתב רבינו לנכדו (אגרות-קודש ח"ו ע' קצח ואילך): "והנה אעתיק

בזה הרשום אצלי מה ששמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר צוקללה"ה נבג"מ זי"ע .. וזלה"ק כו"ו"

(וראה גם מכתב רבינו — אגרות-קודש ח"א ע' שכט).

א שעה¹¹⁹... וישב בתפיסה שמונה שנים בעד זה¹²⁰.

הוא אמר בשמעו "כל הנהגה"¹²¹ מאדנ"ע: עמך לא חפצתי וגו'¹²².
איך דארף משיחין ניט¹²³... אט איצט נכלל ווערען אין עצמות, און עס
וואלט דאך געווען פאר ביידען גוט. פאר עצמות גוט און פאר מיר גוט...
כשהלכו מהשלחן לטבול, ונכנס אדנ"ע¹²⁴, וכולם נשארו לחכות
עליו, אמר ר"ז בל' הרמב"ם¹²⁵: לא וכו' ולא המקוה מטהר אלא גזירה
וכו' (126). ווי איך בין א איד, איז די מקוה דארף איהם, ניט ער די
מקוה, אבל גזירה גזרתי חקה חקתי.

שמעתי ממאניע מאנעסזאהן⁸¹ שפעם¹²⁷ בא שליח¹²⁸ אל מהרשנ"ע,
שחפצו לבוא לליובאוויטש. ושילמוד עמו מהרשנ"ע ג' פעמים חסידות,
ולא ביום א' וכו'. המענה הי' — א פשטן... א פערד ווייס גאר פון קיין
הימעל ניט...¹¹³

מהרי"ן²⁹ הן הי' תמים ופעם אירע שאיש אחד חפץ להפטר
מאשתו, ויעליל עלי' שילדה לזנונים ח"ו. ויקראהו מהרי"ן לחדרו,
וישאלהו עוד הפעם אם עומד על דבריו שלא ממנו, אבל יתיישב מתחלה

---

(119) "וביאר לי כ"ק מו"ח אדמו"ר, שכוונתו שבלבול שעה א' של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש
יקרה אצלו כ"כ עד כי לקח ע"ע האשמה" (אגרות-קודש חי"א שם).
(120) ראה (אודות מאסרו) — אגרות-קודש אדמו"ר מהר"ש ע' כב ואילך, ובהערות שם.
וש"נ.

(121) תרנ"ב — נדפס בסה"מ תרנ"ב ע' צא ואילך.

(122) תהלים עג, כה. וראה "היום יום" יח כסלו.

(123) בהערת רבינו באגרות-קודש ח"ו שם: "מובן עפמ"ש כ' ביד בסופו: לא נתאוו כו' אלא
לדעת (ראה תניא ספ"ג) את ה' בלבד".

(124) לבית הטבילה.

(125) ה' מקוואות בסופן. — ושם: "דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב
.. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים
אלא גזירת הכתוב היא".

(126) לכאורה הכוונה ללשון המדרש (תנחומא חוקת ח. במדב"ר פי"ט, ח) "לא המת מטמא
.. ולא המים מטהרין, אלא אמר הקב"ה חוקה חקתי גזירה גזרתי" — שזהו המקור לדברי
הרמב"ם הנ"ל.

(127) סיפור זה נעתק גם בהרשימה דשמחת בית השואבה תרצ"ב בסופה — מ"רשימותי
שבועות רצ"א, ריגא" (נדפס בחוברת ז' ע' 77).

(128) כאן הושמטה תיבה.

טרם ענותו, כי אם יענה שלא כהאמת לא יוציא שנתו... ויודה האיש שרק תואנה היא.

היו לומדים את הילדים את הלחש חד חד נחית וכו' (שבת סז-129), ואומרים אותו כשהי' עומד, ח"ו, עצם בגרון. מניחים — מלבד זה — קערה על ראשו¹³⁰.

(כמדומה במהרי"ל¹³¹, שלחש זה גם עתה משתמשים בו, ולא כשאר לחשים. מ"ח¹³²).

מנהג מאבותינו כשבאים צוהיצט, שלא לשותת כ"א וואַרעמע טיי. פעם אמר לי אדנ"ע: אַז דו ווילסט רעכענן דאס צו צו אתכפיא¹³³.

ט' וי"א סיון. רצ"א. ריגא.

נשוואי הצ"צ הי' בהיות לו יב' או יג' שנה, כי רב"ש הי' בערך ט' שנים לעת הסתלקות אדהזנ"ע¹³⁴.

129) ושם (ובפרש"י): "כולהו (כל השניות שם — בתוספתא דמסכת שבת שבהלכות דרכי האמורי) אית בהו משום דרכי האמורי, לבר מהני, מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח לי' על קדקדו, ולימא הכי, חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד (לחש הוא), אין בו משום דרכי האמורי".

130) ראה גם מכתב רבינו (אגרות-קודש חי"ג ע' עט): "פעם שמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר .. הלחש למי שנתחב לו עצם וכו' (שבת סז, א) שהיו למדים אותו אפילו לתינוקות של בית הרב, ובעת הצורך, ל"ע ול"ע, היו אומרים אותו בהקדמת העמדת קערה על הראש".

131) בהערת רבינו באגרות-קודש שם: "שוב מצאתי כן גם במהרי"ל* — בסופו בליקוטים".

132) יש לציין שבהערה זו חותם רבינו שמו, ולא (כברוב הערות כיו"ב) "הכותב".

133) ראה גם שיחת י"ג תמוז תשט"ו.

134) הסתלקות אדה"ז היתה בשנת תקע"ג, וכיון שאז הי' רב"ש — בנו בכורו של הצ"צ — בערך ט' שנים (ראה גם לעיל ע' 3), עכצ"ל שחתונתו של אביו הצ"צ היתה בהיות לו י"ב או י"ג שנה.

— ולהעיר ממ"ש רבינו ב"היום יום" בתחלתו, ובראשי פרקים מתולדות הצ"צ שבסו"ס

(* במהרי"ל שם (הובא בחידושי רע"ק ליו"ד טשל"ו): "כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד אסור לנסות אותם משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם .. מלבד הא דאיתא במס' שבת ס"ט במה אשה מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, ר"ל מאותו מין עצם ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי: חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד, והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום א' יותר".

התנהגות מהרשנ"ע היתה שונה מזו של אחיו. הם היו מתרועעים עם הבאים, חוזרים דא"ח ברבים וכו', משא"כ הוא הי' איש שמח — אַ פרייליכער — אבל שטיפעריש, לא חזר דא"ח ברבים.

בהיותו כבר רבי — אחרי הסתלקות הצ"צ — התנהג ברוממות גם נגד החסידים הזקנים, גם עם בניו.

(כמדומה שכך שמעתי שנסואי מהרשנ"ע הי' קודם הב"מ שלו¹³⁵. הכותב).

בכל יום ערך $8\frac{1}{2}$ בבוקר, הי' נוסע לטייל. הי' נוסע עמו רק הרכב איוואן. בבואם חוץ לעיר הי' יורד מהמרכבה ומטייל רגלי. פעם צוה לרכב לנסוע ביער יותר רחוק מרגילותם, ושם ירד ממרכבתו, פשט את הרַאָק¹³⁶, וישב בין מוראַשקעס¹³⁷, ונתכסה כולו במוראַשקעס, וישב ובכה. כעבור איזה זמן קם, וכרגע סרו כל המורַשקעס, קק רוקאַי סניאַלאָ¹³⁸. וישען על אגרופו בעץ, ויעמוד כך משך זמן. איוואן ספר אח"כ עד"ז.

(וכשנודע זה למהרשנ"ע, קראו ויודיעו שפוטרו ממשרתו. איוואן נחלה מרוב עגמ"נ¹³⁹, נפל לרגליו, ויתחנן בדמעות שליש להחזירו למשמרתו¹⁴⁰. זה שמעתי בפעם אחר. הכותב).

אלא שקרה שהי' מדבר עם הנכנס אליו ליחידות הרבה מאד, כשעה, מספר לו מעשיות.

גם קרה שיצא אל החצר, היו נאספים גם מבני העיר, והי' יושב ומספר מעשיות.

בהיותנו¹⁴¹ בוין וחדרינו היו זה אצל זה ודלת פתוחה ביניהם.

דרך מצותיך, שהצ"צ נולד ביום כ"ט אלול שנת תקמ"ט, וחתונתו היתה בשנת תקס"ג. וראה מאמרי אדה"ז תקס"ד ע' שמג.

(135) להעיר, שבספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ע' 12) כותב רבינו שאדמו"ר מהר"ש נולד בב' אייר שנת תקצ"ד, ונישואיו (בש"ק שאחרי חג השבועות) בשנת תר"ז*. ועפ"ז היו נישואיו לאחר ששלאו לו י"ג שנה.

(136) = מעיל העליון.

(137) = נמלים.

(138) = כאלו הורידם בידו.

(139) = עגמת-נפש.

(140) ראה גם שיחת פורים תשכ"ח.

(141) בהבא לקמן — ראה גם סה"ש תרצ"ו ע' 45 (בשינויים קלים), ובהנסמן שם בהערות.

אדנ"ע נתן לי איזה כתב להעתיק, והוא ישב על הספה — לערך שעה ה' אחה"צ — רגלו א' על הספה ורגלו א' על הארץ, ופפירסה בין אצבעותיו. נגשתי פעמים אחדים, וראיתיו יושב בלי נוע, עיניו פתוח, וכן ישב עד שעה 3³/₄ לפנות בוקר! אז התעורר, הביט בחפזה על הפפירוסה, וזרקה. לקח שעונו ובתמהון ראה את השעה. נגש אל החלון, ואח"כ שאלני שכנראה כבר העריב והגיעה השעה להתפלל ערבית! עד שגיליתי, שכבר עברה כמעט כל הלילה. כן צריך הייתי להזכיר גם היום, כי הי' לגמרי מסולק מהעולם. הי' לומד אז אתי רמב"ן עה"ת, והתחיל לשאול אותי "מן הצד" ע"ד מה שצריכים אנו ללמוד, וראיתי כונתו למען עי"ז ידע באיזה יום אנו עומדין.

למחרתו מצאתיו כותב בכיכעל בענין עמוק בדא"ח, וכנראה שבזה הי' משוקע¹⁴².

כשהי' אדנ"ע דר במלון ימים אחדים הי' קובע מזוזה באמרו: נאַשאַ בראַטיאַ אינאַצ'ע¹⁴³. בא אונז איז אַ שעה — אַ טאג, און אַ טאַג — אַ יאהר.

בדאצ'ע¹⁴⁴ היו קובעים המזוזות למחרת בואם, ולא חכו עד אחרי ל"י¹⁴⁵. (היו דרים שם ירחים אחדים. הכותב).

כן תמיד אמר הלל בברכה. על אמרו בברכה גם בהתפללו בצבור בימים שא"ג את ההלל, ולא יצא בברכת הש"ץ¹⁴⁶, אמר ג"כ נאַשאַ בראַטיאַ אינאַצ'ע. וצוה לי שלא לספר עד"ז. שאלתיו מפ"מ¹⁴⁷ לא יתפלל

(142) בלקו"ש חכ"ז ע' 275 מוסיף רבינו: "ויש אומרים שלאחרי זמן גילה כ"ק אדמו"ר נ"ע לכ"ק מו"ח אדמו"ר, שעניני החסידות שבהם התבונן באותם שעות היו היסוד להמשך תער"ב הידוע".

(143) = אצלנו ["במשפחה"] זה אחרת.

(144) = בנאות דשא.

(145) אף שמעיקר הדין "השוכר בית בחוצה לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל פטור ממזוזה שלשים יום" (שו"ע י"ד סרפ"ו סכ"ב).

(146) אף שאדה"ז כותב בסידורו (לפני הלל) ש"בימים שאין גומרין את ההלל יש לנהוג שהש"ץ לברו יברך בתחלה ובסוף והקהל יענו אמן ויצאו בברכתו" * (וראה גם ליקוט דיני ומנהגי ר"ח (קה"ת תש"נ) פ"ח ס"ב ע' נג). וש"נ.

(147) = מפני מה.

(* משא"כ ביחיד. כמ"ש רבינו ב"היום יום" ר"ח טבת (מ"רשימותי"): "נוהגים אשר היחיד מברך בהלל — תחלה וסוף גם בימים שאין גומרים בהם את ההלל".

בעצמו לפני התיבה ויהי טוב לד"ה¹⁴⁸, ויענה: מה לי לקחת הכל אֶפֶן וּוּאָגֶעֶן.

ההתייחסות מצד הממשלה למשפחתנו גם אחרי פטירת אדה"ז טובה היתה. אלא שהמתנגדים השתדלו למעט הצורה¹⁴⁹, בעיני בני"י, מפני שלקחו להם דרכים חדשות, וגם הקרוב למלכות, ובעיני הממשלה — חשד שלוח כסף להשולטן וכו'.

שנים אחדות אחרי פטירת אדה"ז הי' הקיסר בבאָבִינאוויץ¹⁵⁰. ונסע אדהאמ"צ, ביחד עם כמה חסידים לראותו. נפגשו על הפלאץ¹⁵¹. ושני פעמים קראו הקיסר ראָבִין. ברכה ראשונה, ובשעת הפרידה: פּראָשצ'יאָ ראָבִין¹⁵².

ובכ"ז היו חיים — אדהא"מ והצ"צ — חיי פחד, ממלשינות וכה"ג. היו נזהרים ביותר כשהביאו מרז"ל כמו מלכות אדום וכיו"ב, או לכתוב רק "וכו'". חשו א"ע בלי מחסה מהממשלה¹⁵³.

מאסר אדהא"מ הי' בשנה האחרונה, פ"ז¹⁵⁴ — ונאסר בוויטעפסק. ולכן לא נקבע י' כסלו ליו"ט כ"כ, כי כבר לשנה הבאה לא הי' אדהאמ"צ, בהאי עלמא.

וכל¹⁵⁵ חבל טְרַקְיֶשֶׁע מהילוב¹⁵⁶ שהי' שייך לאדה"ז, נפל

(148) = לדברי הכל.

(149) וממשיך לבאר שהשתדלות המתנגדים למעט הצורה היתה הן בעיני בני"י (מפני שלקחו כו') והן בעיני הממשלה (חשד כו').

(150) עיר הסמוכה לליובאוויטש.

(151) = הככר.

(152) = במחילה מכבודכם, רבי. — וראה גם סה"ש תש"א ע' 51 (ובספר הזכרונות ח"ג פ"ח ע' 155), שקראו "וועליקי ראבין" (גרויסער רבי).

(153) כלומר: למרות הקירוב למלכות, חיו (אדמו"ר האמצעי והצ"צ) חיי פחד כו', וחשו את עצמם בלי מחסה מהממשלה.

(154) בשנה האחרונה בחייו (של אדמו"ר האמצעי) בעלמא דין — בשנת תקפ"ז. וראה קונטרס "בד קודש" (בעריכת רבינו) ע' 9 בהערה: בבית רבי [ח"ב ספ"ד בהערה] כותב אשר המאסר והגאולה היו בשנת תקפ"ו. אבל מסורה היא בבית הרב שכל זה אירע בשנת תקפ"ז (ולכן לא נקבעה כל כך חגיגת יו"ד כסלו, כי בשנה שלאחרי' שאז היתה צ"ל החגיגה בפעם הראשונה, נסתלק כ"ק אדמו"ר האמצעי ביום ט' כסלו). עכ"ל. וראה גם שיחת ש"פ ויצא תשי"ט.

(155) כאן הושמט קטע ע"ד ההתנגדות לאדמו"ר האמצעי.

(156) אשר על נהר דניעסטער. — וראה גם בית רבי ח"א פ"ח. "התמים" ח"ב ע' נב ואילך.

סה"ש תרצ"ט ע' 336.

מאדהאמ"צ. — פעם¹⁵⁷ באו משם — רגלי — 1300 חסידים אל אדה"ז — על ר"ה¹⁵⁸, כמדומני — ויצא אדה"ז מחוץ לעיר לקראתם, ואמר דא"ח "החליל מכה לפניהם"¹⁵⁹, ואמר החלל במקום החליל, ופי"ו¹⁶⁰ החלל ומקו"פ, שמציאות החלל גופא הוא צמצום, וזהו צמצום הב'. — (אלא שברייסין נתוספו לו חסי') וחזרו להצ"צ¹⁶¹.

שד"ר¹⁶² וגם על מעמד, היו עוד בזמן אדה"ז¹⁶³.

מצב היהודים בזמן אדהא"מ הי' — בגשמיות — ברע. והוא הציע להממשלה שיתנו לו אדמה, ויושיב עלי' לא פחות משני אלפים קולוניסטים, וינתן לו — וזהו המושבות בפלך חרסון¹⁶⁴. כל האדמה נכתבה ע"ש אדהאמ"צ. כן פטרום מתשלום מסים. נתנו סוסים להוליכם להמושבות, ורשות לרעות בהמתם בדרכם להמוש' בשדות הממשל'.

אדהאמ"צ פרסם מכ"ס¹⁶⁵ בתועלת עבודת האדמה, תועלתה במעוט האנטו־שמיות. ימצאו עי"ז חן בעיני הממשלה שאינה אוהבת את המסחר המרובה. גוף כתי"ק המכ' לא נמצא¹⁶⁶, אבל בביכלאך של מהרשנ"ע — רמ"א או רמ"ב — נמצא העתק המכ'.

(157) ראה גם סה"ש שם ע' 337. שיחת יום ב' דחגה"ש תשי"ג.

(158) אבל בסה"ש שם, שבאו על חג השבועות.

(159) הלשון הנאמר במשנה (ביכורים פ"ג מ"ד) במביאי ביכורים.

(160) בסה"ש שם ע' 337: "ופירש: החליל לשון החלל היינו החלל ומקום פנוי, מכה לשון כהה (טונקל) לפנייהם — הכוונה כי הגיעו בעבודתם לאור שלמעלה מאור הממלא מקום החלל עד שאור החלל נכה לפנייהם, איז טונקעל געוואָרן בפניהם."

ועפ"ז, אולי הכוונה במ"ש כאן "מציאות החלל גופא" — למקום החלל שהי' לפני הצמצום (ולהאור שהי' ממלא מקום זה) ש"הוא צמצום" לגבי אור שלמעלה מאור הממלא מקום החלל, וזה שאח"כ נסתלק האור ונעשה חלל ומקום פנוי (שאינ בו אור) — "זהו צמצום הב'" (וראה סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפה"ו ובהערות).

(161) כאן חוזר רבינו להתחלת הקטע שחבל טרקישיע מהילוב נפל מאדמו"ר האמצעי, וחזרו להצ"צ (ובחצע"ג מוסיף שאף שחבל טערקישיע מהילוב נפל מאדמו"ר האמצעי, הנה ברייסין נתוספו לו חסידים).

(162) = שלוחא-דרבנן.

(163) ראה סה"ש תרצ"ז ע' 212. מקורות והערות לאגרות-קודש אדה"ז ח"א ע' תיח. תולדות חב"ד בארה"ק ע' יג.

(164) ראה רשימת המאסר (סה"ש תרפ"ז ס"ע 233 ואילך. וש"נ). סה"ש תרצ"ו ע' 26. ספר הזכרונות ח"ג פי"ז (ע' 147 ואילך). ר"פ מתולדות אדהאמ"צ ב"היום יום" בתחילתו. וראה גם קונטרס ה"צמח צדק" ותנועת ה"השכלה" ע' 3.

(165) נדפס באגרות-קודש אדהאמ"צ ח"א ע' שיג ואילך (וראה הנסמן שם במקורות והערות ע' (תקב)). וראה גם סה"ש תרצ"ו וספר הזכרונות שם.

(166) בתקופה היא (סיון רצ"א) לא נמצא גוף כתי"ק המכתב, וכנראה שנמצא לאחרי זמן, שכן, ב"התמים" חוברת ב' (כסלו תרצ"ו) נדפס צילום גוף הכתי"ק.

אדנ"ע לא הי' סורק זקנו במסרק¹⁶⁷, כ"א שורהו במים. לא צמחו אצלו פאות, כ"א שערה אחת בפאה הימנית, והיתה ארוכה ומסתימת עם שערות הזקן.

הצ"צ קנה פעמים הרבה וַאִיגְרִישְנֵע בִּלְעֵטְעֵן¹⁶⁸ בשבילו ובשביל מהרשנ"ע. ונמצא כתוב בכת"ק יהי רצון שיזכה בגורל מהרשנ"ע. היו פעמים שזכה וסכומים נכונים. והצ"צ לא.

---

(167) ראה מכתב רבינו (אגרות־קודש ח"כ ע' קפב) — בנוגע "ליישר (הזקן) ע"י מסרק" — ש"ישנם יחידי סגולה שמהדרים ומקפידים על זה, ובלשון המובא — לא נגעו בשערת זקנם".

(168) כרטיס־הגרלה.